

POSIBILIDADES EDUCATIVAS DO TELÉFONO

como recurso didáctico no ensino

José Raposeiras Correa

Equipo Psicopedagógico de Apoio de Pontevedra

INTRODUCCIÓN

Preténdese facer, nestas liñas, unha análise e reflexión sobre as aplicacións prácticas que se poderían conseguir co *medio telefónico* no eido educativo. Facendo fincapé, fundamentalmente, no emprego deste recurso a prol dos alumnos impedidos ou diminuídos (que non poden asistir ás aulas dun xeito presencial). E en xeral, de tódolos estudantes que precisan dunha compensación nas distintas modalidades do sistema educativo: Primaria, Secundaria, Formación Profesional e Universidade (carencia de recursos, desprazamento, vivir lonxe, motivos laborais, Orientación e Tutoría, Educación Permanente e Recorrente, etc.)

Péñese como nace o teléfono e a raíz de que. Unha necesidade para algo especial. Un profesor, non un técnico en telecomunicacións, necesitado dun

recurso para ensinar nun contexto e ante unha casuística especial. De aí a importancia que lle deberíamos dar tódolos que, dun xeito ou doutro, nos dedicamos ó ensino: máis investigación para un mellor aproveitamento referente á individualización e democratización do ensino, tendo en conta o principio de igualdade de oportunidades, a flexibilidade e a liberdade de espazo e de tempo, para unha maior calidade educativa, e sempre como un medio didáctico máis (complementario e en situacións determinadas).

¿Como funcionaría hoxe a industria, o goberno, a policía, o comercio... sen teléfono? ¿Mandarían as mensaxes por mensaxeiros ou por correspondencia ou ...? Sería case unha volta cara atrás, ó pasado

Na casa, na oficina...
¡ring...ring...ring...! Soa o teléfono. Os

rapaces ou adultos interrompen a súa actividade ou o seu descanso para responder á chamada. Esta é a experiencia cotiá de millóns de persoas.

Xa dentro do ensino, tal como vimos ver, as telecomunicacións indícanos que son tan aceptables ou efectivas coma algunhas situacións presenciais.

MARCO TEÓRICO

Dous persoaxes significativos como pioneiros

Alexander Graham Bell: natural de Edinburg (Reino Unido). Moí sensibilizado polos problemas da xordeira, *educador e mestre*, transmite a súa primeira mensaxe telefónica en 1876 (despois de patentalo invento). Conseguida a transmisión da palabra a través dos cables, Bell deixa o camiño ós técnicos. O mestre segue axudando a comprenderen e a expresárense os xordos ... ensinanza en Educación Especial, na Universidade.

Lorne A. Parker: un canadense afincado nos EE.UU. Experto en Medios de Comunicación. Considérase un dos mellores expertos no ensino a través do teléfono. Director da Educational Telephone Network (ETN), adscrita, dende 1965, á University of Wisconsin Extension.

Wisconsin - Campus de Madison

Punto de partida para calquera centro educativo que desexe incorporalo medio telefónico ós seus sistemas de ensino a distancia. O gran mérito desta

Universidade é, precisamente, a institucionalización do medio telefónico no ensino. Interese polo ensino a distancia. Comézase a utilizalo teléfono como medio educativo en 1962, medio bidireccional (nacemento da ETN) Na área da Educación Permanente e na que máis se emprega o teléfono para a formación: de médicos, avogados, farmacéuticos, enfermeiras, enxeñeiros, bibliotecarios ...

Unha data para recordar

10 de marzo de 1876: por primeira vez "funciona" o teléfono. Nun descoido, a Bell derramóuselle un recipiente de ácido e berrou: *Mr. Watson, come here, I want you* (Sr. Watson, ven aquí, necesítote). Inventábase a transmisión da palabra a través dos cables.

Hábitos de comunicación e formas de relación actuais

Cando soa o teléfono esperamos novas, problemas ... pero a verdade é que hoxe en día resultaríanos difícil organizarnos sen el no traballo, coas amizades... Posibilítanos cousas en tódolos aspectos da vida: relacións interpersoais, información, control, prontitude, seguridade, angustia ... APRENDIZAXE.

Esta relación *diádica* (de persoa a persoa), pódenos facilitar:

- Unha liberación da distancia, evitando desprazamentos.
- Beneficia-la comunicación directa, a motivación e a intimidade.
- Favorece-los sentimentos de

seguridade, diminución da ansiedade, así como da soidade e da inhibición.

- Mantemento dunha cohesión entre amigos e entre familias
- Dependencia psicolóxica (ás veces) ...¿sen teléfono? ..¿medo a ..?
- Satisfacción, mediatez e interese, sobre todo social
- Información e participación en *feed back*

Axudas ou modalidades telefónicas para minusválidos

Non hai que esquecer que o teléfono é un servizo público moi necesario nos tempos actuais. Convén ensinar a usalo .. Unha destreza máis para alumnos "diminuídos" (físicos ou sensoriais) ... Adaptacións...

Así, o INSERSO e maíla Confederación de Xordos asinan un convenio (*La Voz de Galicia*, domingo, 17/02/91) para a instalación de noventa e tres terminais de videotex en fogares, empresas e centros oficiais. Estas instalacións van permitirla comunicación telefónica de persoas con problemas auditivos. Así, as persoas con xordeira poderán manter unha conversa a través da rede telefónica con calquera outro usuario dotado dunha terminal compatible, enviando a súa mensaxe a través do teclado e recibindo a resposta en pantalla. Preténdese instalar unha rede de terminais en situacións estratéxicas como aeroportos, estacións de tren ou centros de saúde.

Na nosa Comunidade Autónoma vén funcionando, dende o curso 1993-94, o Proxecto Delfos. Un programa piloto que se está a desenvolver asemade en Francia, Portugal e (ultimamente) en Alemaña, con subvencións da CEE. Aquí, en Galicia, colaboran ademais a Confederación Galega de Minusválidos (recursos económicos), a ONCE (ordenadores...) e a Consellería de Educación (o profesorado).

Este proxecto está baseado na informática, utilizando o teléfono para chamar en horas concertadas. Cada alumno ten un *modem*, a través da telefónica. Comunican os profesores dende a central (Santiago) a tódolos alumnos temas preparados. . Envíase e recíbese material (traballos), ó mediodía e pola noite. Alumnos dispersos por toda a xeografía galega, minusválidos físicos de distintas idades. O maior inconveniente do proxecto, parece ser que é o de resultar moi caro. De tódolos xeitos, resulta eminentemente práctico e útil, tendo en conta a quen vai dirixido

FUNDESCO creou un Departamento para investigar e solucionar os problemas que os minusválidos ou discapacitados poden atopar no teléfono. equipos especiais para xordos, para cegos, para motóricos... Establécese unha interconexión teléfono, ordenador, televisión.

Existen ademais as modalidades de.

. *Visual Ear*, un aparato que se parece exteriormente a unha máquina de escribir portátil. Emprégase para persoas con dificultade na fala ou na audición.

. *Talk - Tone*, equipo semellante ó anterior, para xordos.

Emprego do teléfono no ensino

1. *Referente a niveis educativos*: estudos básicos, secundaria, universitarios, especial, formación de profesorado ..

2. *Segundo os contidos*: idiomas, informática, política, relixión, agricultura, medicina, enfermería.., escolares en xeral.

Rune Flink fai a seguinte clasificación da utilización telefónica:

- *Teleteaching* ou *teleensinanza*, que lle permite segui-la clase ordinaria a un alumno enfermo ou impedido dende a súa propia casa ou dende o hospital.

- *Teletutoring* ou *teletitoría*, para axuda individual no traballo escolar. A chamada pode proceder ou do estudante ou do titor (teléfono convencional, cobro revertido...), pero a relación sempre é persoa a persoa e non precisa de ningún equipo técnico especial.

Tamén Lorne Parker e Mavis Monson da ETN de Wisconsin tratan do emprego deste medio, en relación a:

- *Telelectura* ou *teleclase*.

- *Teleteaching* ou *teleensinanza*.

- *Teletutoring* ou *teletitoría*.

- *Telephone - based instruction* ou *instrucción baseada no teléfono*: transmite e amplifica a comunicación entre un instructor e un grupo de estudantes ou individuos illados en localidades diferentes. É un sistema de liña compartida. Pódense oír-escouitar un ó outro, facer preguntas ou participar en discusións (chamadas de conexión mantendo as liñas nunha consola de multiplex).

- *Telewriting* ou *teleescritura*: trátase dunha compoñente visual para completa-lo audio da *teleconferencia*.

Outro xeito de utiliza-lo teléfono sería como informador ou deformador: consellos para a vida sexual, o tempo, a hora, consellos ós consumidores, chistes do día, horóscopo, erotismo...

Interesa nomear tamén os sistemas *Dial-up educativos*, nos que a chamada é atendida por un ordenador humano que resposta ás cuestións que lle preguntan. Posúen fontes de datos dos que non dispón a persoa que chama. Gravacións en cassette que repite a información indefinidamente. Modalidade automática. Atendida a chamada por un operador humano que selecciona a gravación.

Foi en Newton, Iowa (EE UU.), o ano 1939, onde se empregou por primeira vez a clase telefónica; fíxoo o Dr. W. A. Winterstein (primeiro director de

Educación Especial de Iowa) para axudar nos estudos a un rapaz enfermo que non podía asistir ás clases presenciais. Este sistema difúndese amplamente nos anos 50.

En 1975, Kurt R. Schmeller informa sobre varios casos de estudos universitarios gracias ó teléfono, en Nova York: casos de artrite, espásticos, paralíticos .

A maior dificultade ou problema para o emprego do teléfono está na banda do económico: gastos ou custos elevadísimos. Precísanse axudas: redución de tarifas, descontos nos aparellos, máis medios ou recursos humanos (tanto para o alumno como para o propio centro educativo). E urxe, ademais, unha axeitada planificación, material visual de apoio, hábitos, ambiente, horario.

No ensino a distancia, os recursos didácticos nunca son moitos; e o telefónico, dende logo, considero que é dos máis importantes para poder “solucionar-la presenza” directa do profesorado e individualiza-lo proceso da aprendizaxe. En calquera caso, non pode substituí-lo material impreso nin o labor presencial do profesor. Teléfono para mellorar-la calidade do ensino, como reforzador para motivar-os alumnos, para esperarl-o interese e a atención no estudio.

ASPECTOS QUE HAI QUE ANALIZAR DENDE O PUNTO DE VISTA DIDÁCTICO

Interacción e características para ter en conta

A través do teléfono pódese establecer unha relación directa e interpersonal a distancia: interacción e proceso educativo que nos leva ó acto didáctico dunha maneira semellante e tan inmediata como podería acontecer na aula: *un feed back* ou comunicación bidireccional non presencial. Dispón dalgunha vantaxe en relación coa comunicación presencial: a non presenza dos compañeiros facilita a superación de inhibicións.

Neste sistema de comunicación didáctica, o emisor e o receptor deben ter en conta as seguintes características ou peculiaridades:

- Comodidade para a transmisión das mensaxes, útiles de escritura á man, folios ou cadernos, libros, aparello telefónico colocado nun lugar axeitado ..
- Planifica-la conversa antes de chamar (aproveitamento do tempo, utilidade, nivel económico, dominio da materia...)
- Calidades como a amizade, simpatía, entusiasmo, cordialidade, sinceridade, tolerancia e empatía.

- Linguaxe comprensiva e claridade de expresión.

- Acollida positiva cando chame o alumno, cun ton de voz axeitado, facendo preguntas para mante-la atención e sen monopoliza-la conversa en amplitude.

- Nexo de confianza, amosando en todo momento interese na comunicación. É moi importante coñece-lo alumno co que se fala e dirixirse a el polo seu nome, así como unha despedida amable.

Análise de teletitoría: innovación telefónica da mesma

A teletitoría é unhas das utilizacións telefónicas máis extendidas no campo educativo, en tódolos países. Sistemas públicos e privados do ensino a distancia procuran ofertar este servizo como unha axuda.

A Open University do Reino Unido, como referencia ou modelo para a UNED

Comezan aquí as primeiras experiencias significativas, o ano 1973. Baixo a dirección de Ben Turok comézase co North London Telecommunications Project, que substituíu a titoría pola telecomunicación.

Salientan como vantaxes deste proxecto. *a)* aforro de tempo e de desprazamento, *b)* máis oportunidades para os que teñen dificultades presencialmente, *c)* resulta máis doado ter á man tódolos libros e documentos (despois de preparalas chamadas), *d)* non hai tantas distraccións, *e)* control indirecto do titor.

Tamén se fala dos seguintes inconvenientes: *a)* falta da presenza física ou do contacto social, *b)* interferencias familiares (necesidade de empregarlo teléfono outros membros), *c)* limitacións visuais en canto a recursos ou apoios, *d)* sons deficientes ou interferencias (ás veces), *e)* o uso prolongado pode resultar incómodo (referente ós auriculares), *f)* o aspecto económico / límite de tempo.

O manual Tutoring by telephone

Xa no ano 1982, a propia The Open University publica *Tutoring By Telephone*: un libro de man para o ensino por teléfono, como un proveitoso recurso máis de titoría para dar e recibir información, facer preguntas, cambiar opinións e resolver problemas.

Na primeira parte deste libro, despois dunha pequena introducción, aparecen as normas de utilización do manual (para titores e alumnos), a explicación do porqué das clases telefónicas como alternativa, circunstancias persoais, características e deseños dos cursos, análise das chamadas (individualización, inmediatez, clases de grupo por teléfono, teléfonos con alto falante, etc), preparación das clases telefónicas dentro da Universidade a Distancia, adaptación á falta de indicadores visuais na comunicación, planificación do tempo, identificación dos falantes, a dirección ou condución da primeira clase telefónica, seguridade, o papel do profesor (facilitador, canalizador inicial, guía.), interpretación dos silencios entre comunicacións, material complementario de apoio; normas para saber escoitar, falar,

dici-las cousas, avaliación das clases telefónicas, gravacións das chamadas para corruxir e avaliar formativamente.

Na segunda parte aparecen exemplos do ensino por teléfono: Información do titor David Peacock (chamadas sobre a música, conclusións sobre a súa experiencia, técnicas...); información do profesor N. Smith contestando unha pregunta por teléfono (necesidade dunha segunda chamada para pensalo que se debe dicir, para preparar material que debe ter, reaccións posibles do alumno...); outros informes dos titores Paul Watts, Paddy Mahes..., que analizan tipos de conferencias, preparación e plan da intervención (alumnos/profesores), programas distribuídos ós estudantes antes das chamadas, aproveitamento para indicacións, para orientacións..., experiencias dun ano para outro, investigacións ., establece-las datas das próximas chamadas, animación tralo contacto telefónico, apoio en referencias. Apúntanse inconvenientes ou problemas como o da escasez de tempo para explicar, clarificar ou reforzar; illamento dos estudantes (pouca dinámica ou traballo de grupo, falta de comunicación "cara a cara").

A titoría telefónica na UNED

En España, dentro das diferentes modalidades de titoría na UNED como a presencial, postal, etc , García Aretio (1987. 216-217) analiza a modalidade da titoría telefónica, falándonos ó respecto e comentando que serve como "posibilidade de resolver dúbidas, conectar oralmente con el profesor, evitar el viaje al leja-

no Centro Asociado, etc, ventajas indudables de este medio. A nivel de Sede Central debería ser el instrumento más utilizado por los alumnos para conectar con sus profesores responsables de la materia. En la Guía del curso aparece el horario en que cada docente puede atender las llamadas. A nivel de Centro Asociado supone la modalidad intermedia entre la entrevista individual y la tutoría postal". Continúa o profesor García Aretio analizando a utilización do medio telefónico, as moitas limitacións que ten na actualidade:

- "Los Centros no disponen de equipamiento adecuado (líneas telefónicas, tutores en exclusiva, etc).
- Existe cierta resistencia al uso telefónico al no poder mirar cara a cara a la persona con la que se habla.
- Costos elevados.
- No es el único medio para resolver dificultades en el estudio.
- No hay suficientes dotaciones tanto en la Sede Central como en los Centros Asociados"

Un instrumento orientador máis, no ensino

O teléfono como instrumento orientador, dentro do ensino secundario, abrangue aspectos comunicativos da institución educativa (titor, profesores, pedagogo, director, xefe de estudos, persoal administrativo ou non docente...) co propio alumno ou coa familia, e viceversa:

- Orientación educativa. asesoramento sobre técnicas de estudo, consellos, axuda educativa (casos puntuais e en situacións excepcionais), actividades extraescolares e de tempo libre, etc.

- Información xeral: convocatoria urxente de reunións, campamentos, bolsas de estudos, matrícula, etc.

- Problemas de comportamento. solicitar entrevistas, seguimentos das problemáticas de disciplina, medidas que se poden tomar, causas, consecuencias... (Fuente, 1992)

Relación do medio telefónico coa intervención psicopedagóxica

Non hai dúbida de que o teléfono, hoxe en día, está chamado a xogar un papel de extraordinaria importancia dentro do campo da intervención psicopedagóxica (pedagogos, psicólogos, especialistas en técnicas de audición e linguaxe dos equipos de sector ou orientadores de centro): un modelo que implique unha relación psicosocioeducativa, de interacción familia-escola, a nivel interinstitucional, entrevistas, datos, e informacións, asesoramento e colaboración, consellos, como mediadores, etc Ou sexa, outro xeito de comunicación.

Algunhas experiencias ou curiosidades da teleclase

- *Teleclase a través do Atlántico*: teleclase-diálogo entre dous centros universitarios do Reino Unido e dos EE UU.

- *E R. Hertweck* (1968), un profesor cun pé inmobilizado por un accidente, solicitou seguir dando clases dende a cama. Este profesor de psicoloxía do Mira Costa College, con grande estado de ánimo afirmaba: "é o meu pé o que está ferido e non a miña boca".

Vantaxes e desvantaxes da ETN (Educational Telephone Network)

- Vantaxes: Redución de viaxes e de custos, aforro de tempo, dispoñibilidade da información actualizada, máis programas, motivación da aprendizaxe, satisfacción das necesidades dos estudantes que viven lonxe, compartir expertos, achegamento a grupos dispersos, flexibilidade na planificación, facilita-lo acceso á cultura ..

- Desvantaxes: Falta de contacto persoal e visual, limitación no uso dalgunhas técnicas educativas inadecuadas ó teléfono, falla de calidade técnica (voz, ruídos, interferencias. .).

Dende o punto de vista educativo, pódese participar a distancia na actividade escolar mediante o sistema de *teleclase*: aplicación útil para nenos con discapacidade temporais ou permanentes que forzosamente teñan que estar na casa ou no hospital. De tódalas maneiras, este sistema nunca substituirá a acción presencial do docente, aínda que si a pode potenciar e estender.

Breve resumo dos Documentos expostos na decimocuarta Conferencia Mundial de Oslo (9-16 de agosto de 1988) sobre "LA ENSEÑANZA A DISTANCIA DESARROLLADA", destacando, neste caso, os relacionados coa temática do presente traballo

Analizouse aquí o proxecto de medios e tecnoloxía NADE (novos modelos de apoio ós estudantes a distancia en Noruega).

Existen medios ou tecnoloxías da comunicación bastante eficientes para algúns propósitos educativos, pero debido ós seus relativos custos non poden xustifica-lo seu lugar no sistema educativo. Leváronse a cabo experimentos no uso sistemático do teléfono para ensinar (Rekkedal, 1985). Pretendíase desenvolver-lo uso de medios que puidesen ter importancia práctica para a maioría das escolas, entre elas o teléfono. Sen embargo hai que ter xa presentes medios como son a: transmisión vía satélite para a televisión interactiva, conferencias sonoras e visuais... Conexións co Departamento noruego de Investigacións Telecom. O proxecto do teléfono precisa dunha preparación do persoal, experimentos e programas de desenvolvemento. A información e a experiencia deben ser extensas e compartidas por tódolos membros da NADE.

- O proxecto do teléfono do NKS (Instituto de Ensino a distancia de Oslo)

Cursos de Secundaria para adultos ata programas a nivel de Universidade. En agosto de 1988 rematá-

ronse os proxectos do teléfono e analizáronse os resultados. Estes varían, segundo o nivel e o campo de estudio. Opinando en entrevistas e cuestionarios, estudantes e profesores parecen satisfeitos, aínda que o aspecto económico é un problema... Os titores precisan dun cambio para facer uso dos novos medios (responsabilidade, flexibilidade..).

O deseño do proxecto do teléfono, no seu terceiro ano e na terceira fase en 1987-88, foi modificado cada ano dende que comenzou en 1985. Deseño básico: O correspondente titor ponse en contacto cos estudantes que se matriculan nun curso específico. Este contacto mantense tanto tempo como o estudante estea activamente no curso (sempre que queira mantelo, loxicamente). A énfase está na motivación persoal, na información práctica e na guía do estudo e do curso, dándolle ó alumno a oportunidade de facer preguntas sobre algún problema.

No deseño do terceiro ano, prodúcese un cambio tanto no grupo experimental coma no grupo de control. Este ano, o profesor só fai unha chamada inicial ó estudante, e despois é o estudante o que se pon en contacto co titor. Cada titor ten un período de tempo fixado para o contacto telefónico: 2 horas, unha vez á semana.

- O proxecto do teléfono do NKI (Instituto de ensinanza a distancia de Stabekk - Noruega). Este instituto ofrece programas que se atopan principalmente dentro dos campos técnico - vocacional

e dirección (administración). Investigacións sistemáticas no que se refire ó ensino a distancia. Experimentos nos que o titor comeza a instrución por teléfono, información das opinións positivas sobre o ensino por teléfono. Tres amplos obxectivos na continuación dos experimentos por teléfono: 1) Avaliación dos efectos prácticos e financeiros incluídos no ensino por teléfono como parte normal da xornada de traballo do Titor. 2) Ver se o uso sistemático do teléfono estimularía o progreso do estudo. 3) Conseguir información sobre as actitudes dos estudantes en relación ó ensino telefónico.

As conclusións do estudo reflectiron os seguintes resultados:

- Os estudantes expresaron actitudes extremadamente positivas cara ó ensino mediante o teléfono. Unha maioría deles (sen experiencia no ensino por teléfono) informan de que preferirían o teléfono para comunicarse co seu titor/a, cando atopasen dificultades nos seus estudos e, ademais, engaden que lles gustaría incluír no sistema educativo o método telefónico aínda que tivesen que pagar máis polo curso.

- Os titores afirmaron que a súa experiencia no sistema telefónico fixo que o seu traballo, como profesores a distancia, fose máis ameno e inspirador. Este traballo extra, motivado pola utilización do teléfono, non foi visto como unha tarefa dura.

Resumindo: o proxecto NADE distribuirá, na súa fase final, reportaxes

e creará talleres, dándolles ós participantes a oportunidade de aprende-las experiencias de cada un dos outros (dos demais). Importancia da cooperación interinstitucional así como do desenvolvemento do persoal e dos medios ó mesmo ritmo. Compartir resultados e experiencias.

Comportamentos dos aprendices nun grupo de Ensino baseado no teléfono

Daniel Boisvert, PH. D
Universite du Quebec. Trois - Rivières.
Canadá, G 9A 5H 7.

O obxectivo desta investigación foi identifica-los comportamentos de axuda ós alumnos a distancia, nunha teleconferencia.

A comunicación debe estar baseada na linguaxe verbal que é o principal medio para as interaccións relacionadas co traballo e socioemocionalmente.

Conductas de: escoitar ós demais cando falan e comentar ideas, prestar atención ós demais, participar seria e activamente nas clases, expresar opinións propias, axudar ós outros, falar claramente, participar na vida social, ofrecer información útil, adaptación. Como membros dun grupo de instrución baseado no teléfono, deben considerarse a si mesmos, ós demais e ó grupo como un todo.

Dadas as moitas limitacións impostas no ensino a distancia, a teleconferencia parece ser unha opción prometedora e os administradores ou estu-

diantes adultos están interesados nisto. Os desenvolvementos tecnolóxicos recentes en comunicacións telefónicas así como o interese de grupos de aprendizaxe pequenos, fan da teleconferencia unha área interesante para ser explorada por investigadores no ensino de adultos, ensino a distancia...

"PINCELADAS" DE CONSIDERACIÓN FINAL

Consideracións

Non hai dúbida de que sobre o teléfono, como recurso educativo no ensino, aínda non está todo dito. Hoxe en día, os docentes a penas utilizan este medio, dende o punto de vista didáctico. Séguese a investigar... Cada vez xorden novos adiantos científicos e tecnolóxicos: combinación audio-vídeo no teléfono, sen fíos e móbiles (emisor e receptor non están unidos por fíos conductores, liberdade de espazo e de movemento), con contestador automático (recíbense as chamadas que quedan gravadas e logo o titor-mestre contesta), etc.

O ensino a través do teléfono vén ser semellante ó ensino por radio, se ben incorpora a vantaxe dunha dobre canle comunicativa: bidireccionalidade. Na actualidade, polo que se acaba de ver, ten unha función máis tutorial ca estritamente docente.

Entendo que debemos utiliza-lo teléfono como revolución tecnolóxica-psicolóxica-sociolóxica: no cambio de hábitos de relación, como acercamento a

todos, como compensador de desigualdades e para superar dificultades, para dar seguridade, reducir ou producir ansiedade, establecemento da cohesión familiar, para motivar, producir satisfacción, como facilitador da comunicación.

O papel do profesor, do orientador, do titor, pódese tamén complementar a través do teléfono, tal como vimos ó longo do presente traballo, nas tarefas de: formar e informar, potenciar intencionalmente tódalas aptitudes humanas, apoio á aprendizaxe individual; orientación en técnicas de traballo intelectual, en organizar e analizar criticamente a información escrita ou audiovisual que se lles presente, en superar dificultades, en facilitar aprendizaxes complexas...

M'Bow (1982: 89-91) fai referencia á acción educativa e ás necesidades sociais...: "es ya evidente que la democratización no debe entenderse sólo en términos cuantitativos y que, en realidad, ha de garantizar a cada cual las mejores posibilidades. Esto implica, sin duda, medidas particulares en favor de los que, por razones de raza, sexo, origen o extracción sociocultural, no pueden aprovechar plenamente y en pie de igualdad la enseñanza que se les dispensa."

Aquí non nos ocupamos de analizar a tecnoloxía do teléfono, senón a súa utilización no ensino: todo o que se pode acadar co emprego deste medio (complementario), no plano de conceptos, procedementos, actitudes, valores, normas..., actividades do currículo instructivo e orientador.

Como observación final e para reflexionar, Gallego Gil (1988: 134) coméntanos, como unha chamada de atención a tódolos docentes, que “Bell optó por deixar el camino a los técnicos para que sacaran las consecuencias del invento; abandonar su “criatura” y dejarla crecer en otras manos. Y el “invento” creció y creció en manos de los técnicos, olvidado de los pedagogos. Tendrán que pasar muchos años, hasta que los docentes se acuerden de que “existe” un medio privilegiado de comunicación, inventado por un profesor de Educación Especial, que enseñaba a oír y a hablar a los hipoacústicos...”

A modo de gratitude

Agradecementos a:

- Francisco Javier Sanisidro Agrelo (un exalumno meu de A Pobra do Caramiñal, A Coruña), pola súa colaboración nas traduccions do inglés ó castelán.

E como remate, GRACIAS por todo o que fixestes e estades a facer por min:

- Presqueiras.
- María Rivas Blanco (onte).
- E hoxe, Filita, Mirian e Sergio:
O mellor da miña vida

BIBLIOGRAFÍA

- Bell, A G (1908) *The Deposition of Alexander Graham Bell*, Boston, Ameriam Bell Telephone Co
- Colom Cañellas, A J, e outros (1985) *Sistematización e innovación educativas*, Madrid, Uned
- Fernández Huerta, J (1979) *Didáctica*, Madrid, Uned
- Flinck, R (1975) *The Telephone as an Instructional Aid in Distance Education*, Sweden, Pedagogical Reports
- (1978) *Correspondence Education Combined With Systematic Telephone Tutoring*, Sweden, Lund University
- Fuente Pis, R (1992) “El uso del Teléfono y la correspondencia como instrumentos para la Orientación en Educación Secundaria. Un ejemplo de utilización”, *Revista de Orientación Educativa y Vocacional*, 4, 113-118
- Gallego Gil, D J (1988) *Psicología del medio telefónico en la historia de la Educación de los EE UU (1956 - 1980)*, Madrid, Universidad Complutense
- García Aretio, L (1987) *Eficacia de la UNED en Extremadura*, Mérida, Uned
- García Llamas, J L (1986) *Aprendizaje adulto en un sistema abierto y a distancia*, Madrid, Narcea
- M`Bow, A N (1982) *Las raíces del futuro*, París, Unesco
- Parker L A (1980) *Parker Instructional Desing*, Madison, Wisconsin University
- (1975) *Humanizing Telephone Based Instructional Programs*, Madison, University of Wisconsin
- (1976) *Introduction to Teleconferencing A training Program*, Madison, University of Wisconsin
- Parker L A, e Riccomini, B (1977) *The Telephone in Education*, Madion, University of Wisconsin Extension

Parker L A , e Mavis Monson (1980) *More than Meets the Eye*, Madison, Instructional Communications Systems University of Wisconsin Extension

Roldán Ruiz, J A (1977) "La consulta por teléfono" en *La enseñanza a distancia y los medios de telecomunicación*, Madrid, Fundesco

Sarramona, J (1975) *Tecnología de la Enseñanza a Distancia*, Barcelona, Ceac

Sewart, D , e J S Daniel (1988) "Developing Distance Education", *Papers submitted to the 14th World Conference in Oslo (9-16 August 1988)*, Oslo, ICDE, pp 116-124

Schmeller, Kurt R (1975) "Attending College When You `re Homebound", *Community and Junior College Journal*, 41, 7, 28-29

Turok, Ben (1976) *Teaching by Telephone for Disadvantaged and Remoted Students*, Madison, Second Annual International Communications Conference

Walton Hall, M K (1982) *Tutoring by Telephone*, Great Britain, The Open University

